

(ŽIVI)(MRTVAC) I BOG SA CEREBRALNOM PARALIZOM

(Dejan Vukićević: *Cerebrum*, Čigoja štampa, Beograd, 2012)

Drugi roman Dejana Vukićevića (1965), *Cerebrum*, je dramatična i ironična priča o četrdesetogodišnjem Beograđaninu, Petru Boci, magistru književnosti sa cerebralnom paralizom i egzistencijalnim problemima.

Pripovedanje romana *Cerebrum* sastavljeno je iz razdvojenih delova – poglavlja – napisanih mininarativa, koji se metodom kolaža sklapaju u jedinstvenu konzistentnu celinu. U pojedinim poglavlјima pojavljuju se priče koje pripovedaju različiti likovi. Posredi su priče u prići, a pripovedni postupak, na tragu usmenog pripovedanja, usložnjava se u korist veza i postupaka, i rasvetljavanja istorije junaka-pripovedača.

Petar Boca je magistar književnosti koji je godinu dana radio, kao volonter, u biblioteci ispunjavajući kataloške liste, gde, kasnije, uporno ali beznadežno svraća. Budući da stane u blizini Bogoslovije i Novog groblja gde mu je majka sahranjena, usled nemogućnosti da nađe posao, ono mu je postalo nezaobilazna destinacija u svakodnevnim šetnjama Beogradom. Na Novom groblju Petar nailazi na neobične sagovornike čije priče beleži kao deo sopstvenog udesa. Osim urođene bolesti, Petar ima epileptične epizode i fetišističku fiksaciju/opsesiju ženskim grudima koju je podigao na nepogrešivu veština određivanja njihovih dimenzija i oblika. Grafičkim markiranjem ovih opažanja na nivou komentara stavljanjem u dvostrukе zagrade, postignuta je efektna simbolika (primer: „(viseća)(petica)“). Međutim, Petrovi neobični i, rekli bismo bizarni afiniteti, ovde ne prestaju. Pored njegove naklonjenosti grobljima i zainteresovanosti za unutrašnjost grobnih mesta, ne bi li se trgnuo iz apatije i dokolice, Petar smišlja projekat „koraci grada“, koji podrazumeva premeravanje grada koračanjem, upoznavanje svakog kvarta i ulice Beograda. U svim tim celodnevним potucanjima – od Zavoda za zapošljavanje do groblja – Petar se ne odvaja od svog ranca sa žutim notesom i olovkom sa lamicom – relikvijom iz studentskih dana – kada, kako saznajemo, notira sve događaje i priče na koje nailazi da su vredni beleženja. U pitanju su pretežno priče ljudi sa tragičnim sudbinama, ljudi koji u Petru nalaze empatiju i razumevanje, osobu kojoj mogu da povere svoju muku.

Vukićević odmereno dozira pojedinosti o junaku-pripovedaču. Iz poglavlja u poglavlje – koja ujedno predstavljaju gdekad samostalne i nepovezane manje ili više uspele priče – oblikuje stabilan i dobro motivisan narativ, nekad otvoreno predvidljiv i klišeiran, ali kom ne nedostaje mašte. Na taj način, čitalac do kraja saznaje celovitu priču o Petru Boci, njegovom životu, patologiji i fiksacijama, pa na kraju i o njegovoj tragično-ironičnoj sudbini: živ pokopan u mehanizovanoj grobnici upriličenoj za „kralja podzemlja“. Ovim je zaokru-

žena povest o Petrovom traženom kraju iz prve rečenice prvog poglavlja romana („Kako završiti, neprestano mi se motao nečiji šapat u glavi. Je li to taj kraj?“), prenetom na poslednju rečenicu romana: „Dolazi mi, konačno, kraj. Imam ga.“ Postupak dosledan Albaharijevom *Cinku*.

Čitalac će primetiti da se Vukićević neprestano poigrava mrvim i živim svetom, i to bismo mogli nazvati kontrastom ili binarnim opozicijama na čemu je izgrađen narativ *Cerebruma*. Petrova patološka fiksacija ženskim grudima objašnjena je reminiscentnom epizodom o majci koja je umrla od raka dojke dok je Petar bio dečak, a opsesija grobljem i senzitivnost prema ljudima sa nekakvim gubitkom manifestovana je, uz fizički nedostatak, i nedostatkom brata blizanca – abortiranog u stadijumu fetusa. Ovom pričom odgoneta se Petrova vezanost sa svetom mrtvih.

Poznavanje mita i svetske književnosti Vukićević koristi kao građu za pripovedanje. Najpre, uvodi grčku i rimsku mitologiju, doduše, čini to oviše očigledno, mada ironično duhovito: Kastor i Poluks za sebe i svog nerođenog brata blizanca, jedan „anomalični plod“ (Petar) koji je greškom zamjenjen zdravim; Zora i Aurora za sestre bliznakinje, Petrove tetke; Haron, vozač koji prevozi sveštena lica.

U pogledu svetske književnosti, budući da je Petar Boca magistirao na *Mrtvima dušama*, Vukićević uvođenjem Gogoljevog dela u svojstvu Petrove magistrarske teze, na inverzan način ukazuje na simboličku karakteristiku protagoniste-naratora. Uz to, prisutno je ime Čičikov – oholi zlikovac i glavni junak *Mrtvih duša*; u *Cerebrumu* je to mladi pop sklon biznisu koji „spasava duše“ tj. trudi se da u svojoj parohiji muslimane preobrati u pravoslavnu veru. Ovim su gogoljevska ironija i groteskizacija dosledno i uspešno realizovani, a „mrtve duše“ se još jednom potvrđuju kao primenljiva metafora svuda gde postoji trgovina. (Premda, Gogoljev Čičikov kupuje mrtve duše da bi oformio gazdinstvo i da bi ih kasnije unovčio, teško da bi se mogao optužiti za zločin, jer isto tako se mogu kupiti i žive duše.)

Na kompozicionom planu *Cerebrum* korespondira sa Gogoljevim *Mrtvima dušama*, tako što su oba dela građena ciklusom različitih priča/poglavlja, pri čemu se čitalac u gotovo svakom poglavlju upoznaje sa novim likom. Prikazujući galeriju tipova ljudi u savremenom velegradu, Beogradu, odnosno tipove spahijske Rusije, pomoću gradacije oba autora nude čitavu skalu ljudske izopačenosti. Svaka pojedinost, ma koliko izgledala beznačajna, svaka ljenost ma koliko ovlaš bila okarakterisana, neophodna je i bez nje bi utisak bio nepotpun. S druge strane, neizvesnost i zagonetnost u pogledu Petrovih pobuda, problema, motiva, na gogoljevski način pojačava dinamiku radnje. Tako, postepeno, tehnikom kolaža, izmeštanja i umetanja pojedinih narativnih jedinica, čitalac otkriva prošlost junaka-pripovedača, pokazujući raspad jednog društva, njegov odnos prema marginalnim jedinkama – onemocćalim ljudima, fizičkim, duševnim bolesnicima, pa i mrtvima – negujući jednu pervertovanu estetiku izopačenika, agresivnog i gramzivog sveta na ivici ukidanja svake ljudskosti i humanosti.

Umetanje priča u pojedinim poglavljima, odgovara Gogoljevoj, takođe jednoj umetnutoj, cenzurisanoj priči, iz desetog poglavlja *Mrtvih duša*: „Priča o kapetanu Kopejkinu“. Reč je o liku čije spoljašnje karakteristike, profesionalne zasluge i sudska su, može biti, poslužile kao inspiracija Vukićeviću za spoljašnost Petra Boce. O čemu je zapravo reč? Kapetan Kopejkin je mali čovek, junak otadžbinskog rata, koji je braneći domovinu ostao bez

desne ruke i noge, a kome, uprkos herojstvu, petrogradski ministar/general/neki prepostavljeni (u zavisnosti od redakcije pričel) ne može ili neće da pomogne, i ljuti ga što mu ovaj dosađuje i trači vreme. Ulogu prepostavljenog u *Cerebrumu* igraju Zavod za zapošljavanje (ili kako ga naziva Petar: „Zavod za napuštanje“). U gogoljevskom maniru, Vukićeviću je ovo koristilo da izrazi i ismeje, između ostalog, birokratski sistem (u Srbiji).

Vukićevićeva kritika društva ovde se ne iscrpljuje. U *Cerebrumu* se pored kritike birokratiskog sistema javlja i kritika univerziteta, kapitalističko-materijalističkog društva, urbanizacije, pa i religije: Boga i Crkve. Potonje je posebno indikativno zbog mota romana: „I stvari Bog čovjeka po obličju svojemu, po obličju Božnjemu stvorи ga“ (1 Mojsije: 27). Polemiku sa Tvorcem Vukićević će uvesti pred kraj romana, u poglavljvu „Po obličju Božnjemu“, kada se Petar, našavši se u crkvi, obraća Tvorcu ovim rečima: „Ako si me po svome obličju stvorio, kako piše u Svetoj knjizi, zašto sam ispaо ovakav? Ili me nisi stvorio po svome obličju ili... Ili ti nisi moј Bog.“ Drugim rečima, Petrov Bog ima cerebralnu paralizu. Još jednom gogoljevska ironija dostiže klimaks i liniju dodira sa pomenutim mu delom oksimoronskog naslova, koje je Crkva cenzurisala, mada ne sasvim. Prema Gogolju, mrtve duše su moralne nakaze, ljudi bez savesti. O njima je reč i u *Cerebrumu* Dejana Vukićevića. Hipokrizija u oba naslova je takva da se smeje i onaj kome se ne smeje (na primer, japi-vladika Filomen, megaloman i tabletoman, kvazivernik, gramzivac i proždrljivac).

Karakter Gogoljevog Čičikova u *Cerebrumu* preliva se u nekoliko likova. Najpre, u Petru Boci koji je uveden i prisutan da bi razgolitio i demaskirao čitav jedan svet, mada, za razliku od Čičikova, Petar Boca nije podlac, već junak sa vrlinama. Ali zato karakter Čičikova odgovara jednom drugom liku: Giletu/Žiliju/Dragiši, „isusovom potomku“, nastranom sektašu koji pljačka svoje podanike dajući im zauzvrat iluziju vere, spasenja i božje ljubavi. Žili, kao i Gogoljev Čičikov, deluje tako što se prilagođava mentalitetu svakog čoveka sa kojim dođe u kontakt; za kratko vreme se dopadne čoveku ili nastoji u tome; ima mentalitet trgovca i menadžera prodaje. On je prisutan kao privilegovan gospodar tuđih sudsrbina.

Petar Boca je dostojevskijanski pozitivan tip junaka. Petrove epileptične epizode i hendiček koji zahvata njegovu desnu stranu tela, pa i šest školskih godina koje je, uprkos funkcionalnom mozgu, greškom proveo u odeljenju za decu sa posebnim potrebama, pogoduju karakterizaciji jednog drugog književnog junaka iz ruske realistične književnosti. Reč je o knezu Miškinu iz Dostojevskovog romana *Idiot*. Kao i knez Miškin i Petar Boca, pored toga što je epiletičar sa cerebralnom paralizom, u isto vreme je intelligentan čovek, koji ima mnogo bliže i neposrednije odnose sa nesvesnim nego ostali ljudi iz njegovog okruženja. Ovo je manifestovano Petrovim snovima/košmarima kojima često počinje ili se završava znatan deo narativnih celina. Petar često referiše na san, bilo da pada u san ili se budi, dok nekada ni sâм ne zna da li je snevao ili ne. U snovima se, zapravo, razrešava Petrov unutrašnji konflikt, bilo iz detinjstva ili sadašnjosti. Ovo je još jedan bitan element koji Vukićević baštini od Dostojevskog: Petrovi snovi su predskazanja, vidoviti, simboličke nave pojedinih događaja kojima će čitalac kasnije svedočiti.

Petar pati, ali izlaz neće tražiti u (neuspelom) samoubistvu kao njegov otac. On ne izaziva patetično sažaljenje, ali zna kako da ga, doduše, na sopstveno gnušanje, proizvede ukoliko je to nužno. Suština njegovog bića je u tom što, kao i Miškin, ima naročitu osetljivost za ljudе i svet oko sebe, za empatiju kojom otkriva osećanje drugih. Ovde se misli na

njegovu obdarenost da oseti i vidi – koju prati notiranje događaja – ali i njegovu snebljivu čednost i neiskvarenost. On pedantno prati pojedinosti, naročito u veštini pisanja. Kao predmet sprudnje i poruge zbog svog očiglednog stanja, Petar i Miškin nailaze na sudar sa stvarnošću i nemogućnosti da pronađu poziciju u kojoj bi mogli da delaju „kao sav normalan svet“, da vole i iskreno budu voljeni. Koliko god oni bili duhom divni i širokogrudi, u svojim zrelim godinama života, ostaju izvan kruga života. Skromni, iskreni i osetljivi, svojim saosećanjem sa poniženima i odbačenima, oni maštaju o sreći i miru drugih ljudi, o običnom životu koji kola mimo njih svakodnevno. Zbog toga oni društvu izgledaju ništavni i gubavi; živi mrtvaci koji nikome neće nedostajati, tip suvišnih ljudi sa neprimetnim životima: („Znaš, moj se život, zapravo, kad podvučem crtu, svodi na – posmatranje života. [...] – mirovanje i gledanje drugih u pokretu, u životu“)

Što se tiče međuljudskih odnosa, oni su takođe nesređeni i nerecipročni. Petar uspeva da ostvari odnos samo sa oštećenim subjektima: Lunom – slepom devojčicom mesečarkom iz zgrade prekoputa; Tamarom Lujić – studentom arheologije koja skončava u duševnoj bolnici; ocem alkoholičarom; prostitutkom sa kojom je zamalo iskusio prvo erotsko iskuštenje povodom svog četrdesetog rođendana; tetkama usedelicama, bliznakinjama – Zorom i Aurorom; Milkom – devojkom sa cerebralnom paralizom; dementnom babom i onemoćalim i euforičnim dedom itd. Svi oni, ma koliko bili oštećeni, uspevaju da ga na neki način napuste, spletom čudnih i neočekivanih okolnosti.

Vukićević karikaturalno, satirično, ironično i politično pripoveda priču o životu i smrti, uronjen u mnoštvo pitanja koja razdiru junaka-pripovedača sa spisateljskim aspiracijama. Tragom albaharijevske poetike odsustva, *Cerebrum* je dobro zamišljen i motivisan roman o odsustvu, napuštanju i smrti i, baš kao u *Mrtvim dušama*, u pitanju je odsustvo sveta i života. Smrt je zahvaćena u blaziranom i neosetljivom mnoštву, gde pojavnost dominira nad znanjem, dobrotom i čovečnosti. Kao i u *Mrtvim dušama*, u pitanju je roman koji nije opterećen fabulom. Fabula je inertna. Kada to radi, Vukićević kao i Gogolj pribegava fantastičnom kao postupku, tj. vešt je u kombinovanju fantastičnog (snovil) i (pseudo)realnog. Međutim, Vukićevićev roman ne poznaje pisca, nego samo pripovedača. Na ovaj način tekst romana se simbolično smešta s druge strane pisanja što sugerije da tekst pretenduje da bude usmen. Čini se da tekst ne traži čitaoca već slušaoce. Pseudousmenost svog pripovedanja Vukićević ostvaruje kroz specifičnu semantiku i sintaksu, ali i kroz posebne narrativne situacije svojih protagonisti bliske *skazu*, gde je skaz kao kod Gogolja stilizovan kao naročito nemarno, naivno časkanje. Princip organizovanog ličnog tona autora stvara iluziju skaza – iluziju stvarnog događaja koji je interpretiran kao činjenica, ali koja pripovedaču nije poznata u svim pojedinostima. Za razliku od svog uzora, *Mrtvih duša*, u *Cerebrumu* nema lirizma, poetskih ustrojstava i poetizovanja što bi pripovest o Petru Boci učinilo manje suvoparnom i trivijalnom, a više refleksivnom. Stoga bi ovde mogli da uputimo drugu primedbu romanu: nedostatak misaonosti u naraciji i iskazima koje bi mogli da izdvojimo kao poentu ili silogizmičku misao, te učestalo koketiranje sa *Mrtvim dušama* Nikolaja Vasiljevića Gogolja.